

Poseg ob Dnevu spomina na fojbe in eksodus

Firence, Palača Medici Riccardi, 8. Februar 2013

Naj se kot prvo zahvalim Pokrajini Firence ter tajništvu Nagrade Rusich za to vabilo, ki sem rade volje sprejel in glede katerega upam, da mu bom kos. Prsrčen pozdrav tudi vsem prisotnim dijakom in profesorjem, odborniki za kulturo Cristini Scaletti ter odborniku za šolstvo Giovanniju Di Fede. Smo tu danes v sklopu ene od pobud, ki se odvijajo ob priložnosti Denva spomina, 10. Februarja, ki ga je italijanska država zakonsko določila leta 2004, da bi, citiram iz zakona, »ohranili in obnovili spomin na tragedijo Italijanov in vseh žrtev fojb, eksodusa iz njihovih krajev istranov, rečanov in dalmatincev v drugem povojnem obdobju in kompleksnejšega dogajanja na vzhodni meji«.

Svoj poseg lahko dejansko uokvirim v besedo, ki jo vsebuje začetek zakona, gre za pridevnik »kompleksna«. Kompleksna ker v tej zgodbi dobimo čuden preplet zgodovine, spominov, politike, posameznikovih izkušenj, lokalnih dogodkov, ki se prepletajo z Zgodovino z veliko začetnico.

Skušal bom začeti, kot prvo, od samega sebe: ko se ukvarjamo z dogodki naših krajev ena izmed prvih točk, ki jo moramo upoštevati ni le kaj ti nekdo pripoveduje temveč tudi kdo ti to pripoveduje, zakaj ti pripoveduje določene stvari in ne druge, zakaj bo imel bolj čustven pristop glede določenih dogodkov in racionalnejšega glede drugih in zakaj njegov someščan bi se ravnal na obratni način.

Sem tržačan, italijanski državljan, hkrati pripadam tudi slovenski narodni skupnosti v Italiji, saj vam moram povedati, da je bilo celotno področje vzhodnega Jadrana v teku stoletij stičišče narodnosti, jezikov, kultur, kjer je bilo nemogoče določiti kje se je končala ena in začela druga – številne če vse tragedije teh krajev so nastale ravno kot posledica poizkusov, da bi se razmejilo to, kar se ni dalo razmejiti.

Začel bom torej z življenjsko anekdoto ki je bila konec koncev precej odločilna, da sem danes tu z vami: deset let od tega, dogodka se spominjam kot da bi se pripetil zdaj, bili smo na začetku julija, sem se vračal domov, zvečer, z avtobusom. Živel sem s starši, malo izven Trsta, v vasici, ki je večinsko slovenska, medtem ko je mesto večinsko italijansko. Slučajno sem srečal sovaščanko, tudi ona Slovenka in sva začela klepetati, tako kot mislim, da se je zgodilo tolikokrat tudi vam ko se vračate domov po večeru s prijatelji in srečate koga na avtobusu, ga vprašate kako je, kaj dela in podobno. Jasno je, da sva klepetala v slovenščini glede na to da pripadava tej skupnosti. Prišel je k nam gospod, po vsej verjetnosti vinjen in nas je začel zmerjati s stavki kot npr. »Smo v Italiji, tu govorimo le po italijansko« ali »Vrnite se v Jugo«, kjer »Jugo«, v najbolj grobi obliki tržaškega dialekta, je splošna definicija za Jugoslavijo, Slovenijo in karkoli se nahaja vzhodno od Trsta. Lahko vam odkritosrčno rečeno priznam, da je bila zagrenjenost velika ob dejstvu, da se

me je obravnavalo kot tuj element v svojem mestu, kot nezaželjeno osebo (s časom sem prišel do spoznanja, da ni važno koliko se je izboljšalo ozračje v mestu: lahko boš dobil kakega ekstremista). Če se povrnem deset let nazaj sem se vrnil domov, sem šel v posteljo, ni mi uspelo zaspati, po treh urah sem vstal, napisal pismo za redakcijo tržaškega dnevnika in šele potem sem se malce pomiril. Po tistem dogodku pa se je nekaj pričelo v menu, prepričanje, da nam ne more biti vseeno in da ni mogoče, da bi se lahko take stvari še dogajale leta 2003, stvari ki slonijo na predsodkih, na ignoranci, na sovraštvu do bližnjega ne zaradi njegovega ravnanja temveč zaradi njegovega izvora, njegovih korenin, njegovega jezika, njegove kulture. Kmalu zatem sem se približal političnemu udejstvovanju. In kmalu zatem sem tudi začel študirati zgodovino na univerzi, do te odločitve sem prišel že pred tem, odločitev pa, da se ukvarjam predvsem z odnosi med različnimi skupnostmi na območju Jadrana pa je gotovo odvisela tudi od tega dogodka. Ne morem vam prikriti, da se mi je pozneje pripetilo, parkrat, da sem začutil isto ogorčenje, ko sem slišal kak ne ravno prijazen komentar na račun Italijanov. Človek bi odkritosrčno rečeno upal, da ne bi nikoli prisluhnil stavkom, ki slonijo na predsodku; vseeno pa te tolaži, ko ugotoviš, da si enako ogorčen, ko se dotaknejo tebe in tvoje skupnosti ali nekoga, ki živi ob tebi ali tudi popolnoma druge skupnosti. Na isti način ni avtomatično razumeti, da XXX, ki jo začutiš, ko je nekdo izrazil nasprotovanje do tvoje različnosti, do tvoje identitete, lahko začutijo tudi drugi, ki na enak način a iz različnih razlogov začutijo, da niso sprejeti.

Začel sem sem tem dolgim oklepajem, ki ga zdaj zapiram, da bi vam obrazložil, da »kompleksna zgodba vzhodne meje« ni nekaj prašnega, ki tiči v knjigah: je stvar, ki ima neposredne in posredne posledice tudi na vsakdanje življenje tistih, ki živijo v tem krasnem, čudnem, malce shizofrenem predelu Italije, ki je mogoče tako fascinanten tudi zaradi vsega tega. Gre za trditev, ki velja za Slovence v Italiji, za Italijane v Sloveniji in na Hrvaškem, za ezule in njihove potomce, ki pa so upravičeno vezani na svojo identiteto.

Lahko bi vam našteval še in še podobnih anekdot iz Trsta in okolice: problem je razumeti, v kolikšni meri so si različni in koliko medsebojno vplivajo eden na drugega spomini različnih skupnosti, ki tu živijo. Spomin slovenske družine, ki je imela nonota v partizanih, katere praded se je boril za Avstro-Ogrsko, ki ji je mogoče fašizem poitalijančil imena in priimke bo bistveno različna od spomina istrske ezulske družine, ki je prispela iz Istre po drugi svetovni vojni ker ni hotela živeti v Jugoslaviji in katere predniki so mogoče manifestirali za italijanstvo tistih krajev. Pazite, tudi ta primera sta skoraj stereotipna: pomislite npr. na Slovenca, ki ni bil komunist in se je znašel v Trstu ker ni hotel živeti pod Titom v Jugoslaviji ali na italijanskega komunisto, ki se je boril skupaj z jugoslovanskimi partizanskimi enotami. S temi primeri hočem reči, da ni lahko klasificirati življenjskih zgodb oseb: otepajo se shem in vsaka pripoveduje svojo dragoceno zgodbo.

Naša je kompleksna zgodovina, ki je začela paradoksalno razvijati tiste elemente, ki so jo preobrazili v tragedijo ravno v obdobju največjega gospodarskega in kulturnega razcveta mesta, mislim na leta na koncu 19. In na začetku 20. Stoletja v tisti izredno zamotani stvarnosti, ki je bilo

Habsburško cesarstvo in ki lahko mogoče ponovno računa na bodočnost skupnega razvoja ravno zahvaljujoč se Evropski uniji zaradi katere so začele meje padati. Pri nas ima Evropa zelo konkretne pomene. Pomeni npr. da podpisani lahko živi in dela v Trstu, študira v Kopru v Sloveniji in prečka večkrat v istem dnevu mejo med državama, ne da bi se tega sploh zavedal. Ali pa, da lahko smatraš kot svojo hišo celotni tržaški zaliv, od Devinskega grada na severozahodu do Pirana, zadnjega mesta slovenske obale pred hrvaško mejo na jugozahodu, ne da bi se sploh zmenil, da se na pol poti nahaja državna meja.

Če se povrnem k razlogu zaradi katerega smo danes tu, glejte, ko je bil odobren zakon leta 2004 sem komaj pričlenjal s svojim političnim udejstvovanjem. Spominjam se, da sem bil na sestanku slovenskih članov takratne stranke katere sem bil član, stranka ki danes ne obstaja več ker se je spojila v nov subjekt. Takrat sem rekel, da se mi je zdelo prav, da se je ohranjalo spomin na tiste dogodke, da pa me je skrbelo, da bi Slovenci in Hrvati končali v italijanske knjige le kot infojbatrji, neupoštevajoč vse tisto kar se je zgodilo prej in potem. To skrb imam še danes in bi jo lahko mogoče po desetih letih študija in izkušenj razvil v skrb, da ne bi bili sposobni sporočiti spoznanja o tem koliko so bili zamotani dogodki, ki so zaznamovali naše kraje in katerih posledice začutimo še danes.

V zadnjih letih se je pripetilo, večkrat, da so razne italijanske občine ob priložnosti Dneva spomina priredile za ta dan sliko, ki je ponazarjala civiliste na katere so streljali vojaki, sklicujoč se na Fojbe. Problem je v tem, da je fotografija v resnici iz leta 1942 in prikazuje slovenske civiliste, na katere streljajo vojaki italijanske kraljeve vojske v zasedeni Sloveniji. Glejte, take stvari so trikratna sramota: sramota do sorodnikov tistih žrtev, glede katerih poznamo tudi imena in priimke; sramota do tistih, ki so res trpeli zaradi fojb in eksodusa in bi si verjetno pričakovali večjo natančnost pri obravnavi tistih dogodkov; sramota za tiste, ki danes živijo v naših krajih, ki začutijo globoko frustracijo, ko vidijo, da se obravnava s tako površnostjo bolečo zgodbo, v kateri so bile različne skupnosti medsebojno ločene za več desetletij zaradi trpljenja in krivic in šele danes razumejo, da jih zedinjata trpljenje in spoznanje, da ni mogoče spremeniti preteklosti, da pa smo odgovorni do prihodnosti. Površnost kakega občinskega uradnika, ki si je predstavljal, da je bilo za pripravo lepaka dovolj vtipkati fojbe na googlu, je zbral tisto sliko, ker je med prvimi rezultati in ni razumel, da je bila med prvimi rezultati ravno zaradi polemik, ki jih je povzročila. Dovolite mi, da vam še povem, da sem bil zelo jezen, ko sem odkril take lepake, ki so jih pripravile politične sile, ki so daleč od mene: videl pa sem take lepake tudi v priredbi uprav, ki spadajo v moj isti tabor in zaradi tega sem bil prav razkačen, saj dokazujejo, da površnost žal ne pozna politične obarvanosti.

Ne morem vam torej prikriti, da doživljam vsako leto z določeno skrbjo bližanje 10. Februarja. Vsako leto se sprašujem, kaj se bo zgodilo. Upam, da bo priložnost za soočenje in za razpravo kot je tu danes in se bojim, da lahko iz tega dne nastanejo nove polemike in priložnosti za ločevanje od katerih vsi mi, naj si bomo Italijani, Slovenci, Hrvati, kdor je ostal, kdor se je odločil, da se

premakne, kdor se je moral premakniti in kdor bi se hotel vrniti lahko dobimo le novo bolečino in frustracijo. V teh letih sem doživel tako pozitivne kot negativne izkušnje. Negativne izkušnje sem vam že povedal, pozitivna je npr. govor predsednika republike ob 10. Februarju 2009. Ni slučaj mislim, da se malo omenja tisti govor, kljub temu ali mogoče ravno ker je, vsaj v moji oceni, najbolje zaobjel vso kompleksnost naše zgodovine in jo uokvirili v potrebo gradnje mostov med narodi, ki živijo ob Jadranu.

Trud, v katerega se lahko angažirajo dobronamerne osebe je torej ta, da razumemo spomin svojega bližnjega in hkrati obrazložimo svojega. Prej sem to povedal: spregovoriti o krivicah, ki jih je doživela tvoja skupnost je lažje kot spregovoriti o krivicah, ki jih je doživel tvoj bližnji. A le tako vzpostavimo dialog. S tem, da se trudimo za ohranjanje jezikovnega in kulturnega bogastva, ki ga je predstavljal Jadran, v spoznanju, da je celotni pas od Alp do južne Dalmacije vedno bil stičišče jezikov in kultr. Da je najboljši način, da zagotoviš prihodnost svoji slovenski skupnosti v Trstu tudi ta, da skrbiš za zaščito italijanske skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem ter kulturnega bogastva Istranov, Rečanov in Dalmatincev, naj si bodo ostali ali naj si bodo ezuli. Smatrati, da je odprtje novega italijanskega vrtca v Zadru ravno tako pomembno kot odprtje novega slovenskega vrtca v Trstu. In računati, da se boj tvoj bližnji ravnal na isti način.

Truditi se tudi za to, da bi imeli mladi, dijaki kot ste vi in kot žal nisem več jaz, inštrumente, ne da bi dobili odgovore temveč da bi si lahko postavili vprašanja. Ta je med drugim tudi naloga politike: ne sme pisati zgodovine, saj je povzročila samo škodo vsakič, ko se je ukvarjala s tem, tudi ko so bili nameni dobri, pomislite pa kaj se lahko zgodi, ko so slabi! Ponuditi torej dijakom priložnost, da obišejo kraje spomina, da so jim obrazloženi, ustvariti vprašanja in radovednost. Prirejati srečanja kot je današnji, kjer se pogovarjamo, brez retorike. In potruditi se, da ohranimo tisto kulturno in jezikovno bogastvo. Kdo izmed vas je bil ali mogoče bo v prihodnosti na počitnicah na hrvaški obali, v Istri ali Dalmaciji. Glejte, jaz ne utegnem sprejeti, da ko se pogovarjam z italijanskim prijateljem me ta ne razume, ko mu govorim o Ragusi ali o Fiumeju in me razume le ko mu rečem Dubrovnik ali Rijeka. Vsi naši kraji so polni imen, v različnih jezkih. Če boste kdaj šli na počitnice v tiste kraje vzemite si čas, da odkrijete imena; ohraniti imena tistih krajev je ravno tako važno kot se spomniti da Trieste je tudi Trst, v slovenščini, in Triest, v nemščini. Da je Venezia Giulia tudi Primorska. Da Krk je bil in je tudi Veglia, Cres je tudi Cherso, Hvar je tudi Lesina. Ko boste v Piranu, na slovenski obali, pomnite, da je rojstno mesto Tartinija. Ko greste skozi Šibenik v Dalmaciji pomnite, da se je tam rodil Niccolò Tommaseo. Ker lahko pomnimo celo leto in se lahko celo leto trudimo, da bi razumeli.

Spominjam se kako sem užival, ko sem lani bil v Završju, v hrvaški Istri, ki je v italijanščini Piemonte d'Istria: kraj je bil skoraj popolnoma zapuščen kot posledica eksodusa, šele zdaj počasi odkriva svojo preteklost zahvaljujoč se sodelovanju hrvaških in italijanskih oblasti in drugih subjektov, ki so razumeli, da ohranjanje spomina, zgodovine, kulture in jezika ni le pravična stvar temveč tudi priložnost razvoja za bodočnost. V še večji meri pa sem užival, ko

sem sporočil to izkušnjo osebi, ki sem se naučil jo ceniti, četudi smo bili politični nasprotniki v rajonskem svetu. Spomnil sem se, da je izhajal ravno iz teh krajev, naravno mi je torej prišlo na misel, da bi mu pisal in mu sporočil, da sem se mudil v tem kraju in odkril nekaj hvalevrednih projektov, ki so se tam odvijali. Zadeva pri nas tiči vsa v tem: ne smemo se odreči svojemu spominu in svoji identiteti, moramo pa dobiti moč, da jo delimo z ostalimi in da smo radovedni tudi do tistega, kar nam lahko pripovedujejo ostali. Tudi v primerih, ko nam to ne bo všeč ali se s tem ne bomo strinjali, saj je jasno, da obstajajo in bodo obstajale razlike. Ključ je v tem, da jih sprejmemo.

Glejte, pri nas v preteklosti sploh ni bilo možnosti, da bi se razvil dialog med različnimi skupnostmi. Možnost je prišla zahvaljujoč se delu nekaterih pionirjev, treba je le dobiti priložnosti in voljo, da jo izkoristimo. Če se povrnem na svojo osebno izkušnjo do pred kratkim nisem imel mnogo priložnosti, da bi spoznal združenja Istranov, Rečanov in Dalmatincev. V zadnjem letu sem spoznal nekaj oseb, ki jih lahko k sreči zdaj vključim v svoje prijatelje in sem prišel do spoznanja, ki je zdaj očitno, na žalost pa so naši kraji polni očitnih stvari, ki v resnici niso očitne: da tudi v tisti stvarni, kot v vsaki stvarnosti, lahko dobiš osebe, ki so pripravljene na dialog in osebe, ki o tem nočejo niti slišati. Rečem, da je to očitno ker velja za vsako skupnost, vključno z mojo. Izziv je prav v tem, da se izognemo posploševanju, da ne vključimo osebe v kategorije in da se vprašamo, kdo je in kaj misli oseba, ki nam stoji nasproti. Včasih je zahtevno: lahko pa vam zagotovim, da je iskanje srečanja in dialoga s tistimi, ki imajo za sabo različen spomin, če ti uspe, je krasna stvar. Tako kot je bilo krasno vprašati za mnenje o posegu, ki sem ga pripravljajal za danes, drago prijateljico, iz istrske družine, ki se zaradi osebnega zanimanja uči slovenščino in s katero se večkrat soočam glede teh vprašanj ker sva si sorodna v zanimanju za svojo zgodovino, za svoj spomin in za spomin tistega, ki je blizu nas.

Torej, glede na to da se tako kompleksna stvar lahko konča le s kompleksnim zaključkom, dovolite mi da končam z nasvetom in s trojnim zaključkom. Nasvet: v nedeljo 10. Februarja ob 23.00 bo Raistoria predvajal nov film, *Trieste la contesa*, ki skuša sporočiti kompleksnost našega mesta in stvari o katerih govorimo danes so vključene v to. Torej, če štartam z mnenjem, da je bil film hvalevredno dejanje, ki pa ni povsem uspelo v tem sporočilu vam ga svetujem iz dveh razlogov: kot prvo ker boste lahko vsaj v manjši meri zadihali ozračje, v katerega se vse to zaokviri. Kot drugo ker vam bom zdaj povedal stvar, ki vam bi lahko rekel katerikoli Tržačan, Italijan, Slovenc, iz Istre ali iz notranjih dežel Slovenije, Italije ali katerekoli evropske regije: naše mesto je krasno in vanj se zlahka zaljubiš, splača se torej ga videti.

Obljubil sem vam trojni zaključek: prvi je misel iz francoske knjige, ki krivično ni bil preveden v italijanščino ker je eden izmed najlepših in globokih pripovedovanj o Jadranu, ki mi je kadarkoli prišla pred očmi: mogoče ni slučajno, da je ena izmed najlepših knjig o moji stvarnosti izšla izpod peresa nekoga, ki se ni rodil v teh krajih in je delo napisal za francoske bralce. Avtor knjige je Gilbert Bosetti, naslov je *De Trieste à Dubrovnik: une ligne de fracture de l'Europe*, je krasna rekonstrukcija odnosov različnih skupnosti

Jadrana preko literature in se tako zaključuje: »Ni dovolj, da opremo meje trgovini blaga in osebam, da bi zagotovili mir, če skupni ethos ne ojači evropske identitete. Drugače bi lahko ponovno bili priča v širši obliki tistemu groznemu prehodu iz gospodarske in kulturne integracije do izključitve, ki povzroča narodnostne in socialne konflikte, ki bi lahko bili enako smrtonosni kot tisti, ki so opustošili jadranske obale. Turisti, ki so na poti v Dalmacijo naj se tega zavedajo.«

Drugi zaključek: tri leta od tega, 13. Julija 2010, so se srečali v Trstu predsedniki Italije, Slovenije in Hrvaške. Poklonili so se Narodnemu domu, ki so ga fašisti požgali točno devetdeset let prej, 13. Julija 1920, ter spomeniku istrskemu, reškemu in dalmatinskemu Eksodusu. Prisostvovali so nato na trgu Zedinjenja Italije, ki je glavni tržaški trg kjer je bilo nad 10.000 ljudi, Koncertu prijateljstva pod taktirko dirigenta Riccarda Mutija. Koncert se je začel s tremi državnimi himnami. Zagotavljam vam, da je osebi ki stoji danes pred vami prihajalo takrat na jok od ganjenosti, ko sem prisluhnil vsem trem himnam, italijanski, slovenski in hrvaški pred tako veliko in navdušeno množico, zapel sem vse tri, italijansko in slovensko ker ju dobro poznam, hrvaško tako kot mi je pač uspelo. Za tržačana kot sem jaz, ki živim v tako kompleksnem mestu in začutim torej tudi v sebi tako kompleksno identiteto je bilo krasno gledati svoje skupnosti ki so si segle v roko, saj predstavljata zame tako Italija kot Slovenija in v določeni meri k temu lahko dodam še Hrvaško »dom«. Prepričan sem, da ko so se pri nas različne identitete medsebojno izključevale so ustvarile velikanska trpljenja. Ko so bile sposobne spojitve, razumevanja in sprejemanja pa so ustvarile krasne stvari in tega so še sposobne. Še zdaj sem ganjen zaradi tega.

Tretji zaključek: rekel sem vam, da smo kompleksni preplet. Danes je 8. Februar in ne bi lahko dobil boljšega dne, da bi vam lahko spregovoril. Danes mi Slovenci, državljani Republike Slovenije ali pripadniki manjšin v drugih državah, slavimo Dan slovenske kulture v spomin na smrt največjega slovenskega pesnika, Franceta Prešerna ki je umrl 8. Februarja 1849. Dovolite mi da zaključim z besedami slovenske himne, ki jo je napisal ravno Prešeren, saj se mi zdiyo te besede najboljši zaključek za sporočilo, ki sem vam ga skušal posredovati danes zjutraj.

Živé naj vsi naródi,
ki hrepené dočakat' dan,
da, koder sonce hodi,
prepir iz svéta bo pregnan,
ko rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

